

ההון והחשבון

שמשון ביכלר ויונתן ניצן על אסתר אלכסנדר

[קטעים מתוך הספר 'מרווחי מלחמה לדיבידנדים של שלום', עמ' 228-237]

האידיאולוגיה הדומיננטית טוענת כי אחד הגורמים החשובים לעודף ביקוש במשק הוא השכר. בדומה לדחף הבלתי נשלט של 'הפוליטיקאים' לבזבז כספי ציבור, גם השכירים מהווים בעיני המקור-כלכלנים פצצת זמן אינפלציונית. השכירים סובלים מתאוה חשוכת מרפא, לנצל כל הזדמנות לשם השגת 'העלאות שכר'. כשמדובר בתוספות שכר בסקטור הציבורי, הרי פשוט מדובר בשערוריה. מכאן ברור מדוע מדיניות אנטי-אינפלציונית מתחילה מ'ריסון תביעות שכר'. בזמנים הטובים של הקונצנזוס הלאומי היו שני דמונים ענקיים במשק: האחד היה הממשלה, שהיתה אחראית על גרעונות תקציביים; והשני היה ההסתדרות, ששקדה לדרוש תוספות שכר מוגזמות עכשיו, על חשבון צמיחה בעתיד. מה הוא מקורה של האמונה המדעית, ולפיה העליה בשכר גורמת לאינפלציה?

האידיאולוגיה

הכל נובע מתיאוריה פסיכולוגית מעמיקה, המכונה 'תועלת'. על פי התיאוריה הזאת, הקפיטליסטים נאלצים להשקיע בהווה כדי להרוויח בעתיד; משום כך מקננת בקפיטליסטים נטיה חזקה לחסוך. נטיה זאת הולכת ומתגברת ככל שהכנסתם גדלה. השכירים, לעומת זאת, נוטים להוציא את מרבית הכנסתם על צריכה שוטפת. גם כשהם חוסכים, הם עושים זאת לא לצורך השקעה - אלא כדי לקנות מוצרים ברי-קיימא כמו מכונות, מכשירי וידאו ודירות. על פי פולחן הרווח, הנטיות השונות הללו משחקות תפקיד חשוב בתהליך האינפלציה. כאשר הכנסת הקפיטליסטים גדלה, רוב הגידול מוצא את דרכו להשקעה; התוצאה היא כושר ייצור גבוה יותר, שמגדיל את ההיצע ובכך מנטרל את לחצי הביקוש האינפלציוניים. לעומת

זאת, כאשר עולה הכנסת השכירים, רוב תוספות השכר מוצאות על צריכה ורק מעט מאד מיתוסף לחיסכון. מאחר שהביקוש הכללי עולה, בלי שתהיה עליה מקבילה בהיצע הסחורות במשק - התוצאה היא עודף ביקוש, ולחץ עליית מחירים כללית. לתיאוריה הזו יש מעט מאוד קשר למציאות הישראלית, אבל היא מהווה נדבך חשוב באידיאולוגיה הדומיננטית.

ויישומה

ב-1970 פחדה הממשלה שהמשק 'יתחמם' יותר מדי. ראשי התאחדות התעשיינים פחדו שמא ידרשו העובדים תוספות שכר אשר יבלמו את השגשוג התעשייתי. ראשי ההסתדרות חששו מהתעצמותם של איגודים מיליטנטיים. כך באה לעולם 'עיסקת חבילה' של הקפאת מחירים ושכר. היתה זו למעשה קואליציה לבלימת שכר אפרים דברת, יועצו של שר האוצר טען כי: "אין לסמוך על רצונם הטוב של השכירים והמעסיקים. רק בתנאים של ריסון הפעילות הכוללת במשק, תוך כדי ויסות שוק העבודה וחסול המצב של תעסוקת היתר, ניתן יהיה להבטיח שאמנם יקיימו השכירים את חלקם בהסכם". במלים פשוטות: עליה ברמת האבטלה תוריד את הביקוש ואת הלחצים האינפלציוניים.

השכירים, לעומת זאת, נוטים להוציא את מרבית הכנסתם על צריכה שוטפת. גם כשהם חוסכים, הם עושים זאת לא לצורך השקעה - אלא כדי לקנות מוצרים ברי-קיימא כמו מכונות, מכשירי וידאו ודירות.

כעבור 15 שנה באה לעולם 'עסקת חבילה' נוספת. העסקנים התחלפו אולם הרעיונות לא השתנו במאומה. ברוננו הודיע כי "השכר הריאלי אינו בשווי משקל" וכדי למנוע אבטלה, על העובדים להדק את חגורתם ולהסכים להורדה בשכר הריאלי.

עבר עוד עשור, והאידיאולוגיה הדומיננטית נותרה בעינה: על פי סטנלי פיישר, השכירים בישראל השיגו העלאות מוגזמות בשכר בגלל מענקי הסיוע של ארה"ב, אשר החלישו את יכולת הממשלה לעמוד בלחצים תקציביים. התוצאות היו עליה בשכר והחלשת כושר התחרות של הייצוא.

בחזרה למציאות

הנתונים מראים כי הירידה החדה בחלקו של השכר נטו התלוותה לעליה חדה בשערי האינפלציה; ודווקא עליה מתמדת בחלקו של השכר מאז סוף שנות השמונים לזוהי בירידה שיטתית של האינפלציה. אילו היו מתפרסמים נתונים מפורטים של ההכנסה בישראל, היה ניתן לבודד את הכנסות המנהלים מחוץ לנתוני השכר; סביר להניח שהקשר השלילי בין האינפלציה והשכר היה עוד יותר מובהק.

המסקנה יכולה להיות אחת מהשתיים: האחת, שהרגלי הצריכה והחסכון של בעלי ההון והשכירים בישראל התגלו כסותרים את התיאוריה; מסתבר שבישראל, השכר מחולל באופן מיסוטורי עודפי ביקוש שהם יותר נמוכים מאשר מחולל ההון. כלומר, בניגוד לתיאוריה - ככל שגדל חלקו של השכר ביחס להון, כך יורדים הלחצים של הביקוש. המסקנה האפשרית השנייה: יש לנטוש לאנחות את האמונה בדבר כוחם המיסוטורי של כוחות הביקוש וההיצע, ולנסות לבחון את האינפלציה ללא דעות קדומות. האפשרות השנייה אינה מומלצת לכלכלנים, אלא לבני אדם חילונים וקטני אמונה בלבד. זה המקום לבחון מקרוב את שתי האפשרויות.

אסתר אלכסנדר

האפשרות הראשונה נדונה באופן שיטתי על ידי אסתר אלכסנדר. אלכסנדר היתה אחת הבודדות בישראל שניסתה להתמודד, ברצינות ובאופן מקורי, עם תופעת הסטגפלציה [כלומר מיתון אליו מתלווה אינפלציה, זאת בניגוד לתיאוריה המקובלת]. היא עשתה זאת תוך שימוש מרבי בכלים המסורתיים של המתודה הקיינסיאנית, כשהיא משלבת זאת בגירסת

אילו היו מתפרסמים נתונים מפורטים של ההכנסה בישראל, היה ניתן לבודד את הכנסות המנהלים מחוץ לנתוני השכר; סביר להניח שהקשר השלילי בין האינפלציה והשכר היה עוד יותר מובהק.

ינקותה המרקסיסטית. אלכסנדר שברה את החזית המצרפית [של קיינס], באמצעות ניתוח דיסאגרטיבי [להלן] של זרמי הביקוש ושל חלוקת ההכנסות במשק. הניתוח הדיסאגרטיבי של אלכסנדר פותח בהנחת יסוד, המחלקת את המשק לשתי קבוצות: אלה שמרוויחים מהאינפלציה (בעיקר הקפיטליסטים) ואלה שמפסידים ממנה (בעיקר השכירים). כך גם הביקוש המצרפי מתחלק לביקוש של אלה שמרוויחים באינפלציה, ולביקוש של אלה שמפסידים באינפלציה.

[...] בצעד הבא מחלקת אלכסנדר את סך תפוקת הסחורות במשק לשני סקטורים: האחד הוא סקטור סחורות צריכה המוניות, שנצרכות בעיקר על ידי השכירים והביקוש שם הינו קשיח יחסית; השני הוא סקטור סחורות אקסקלוסיביות, שתפוקתן נקבעת על פי הביקוש של הקפיטליסטים.

כך נוצרת תופעה סתורה לכאורה על פי החכמה המקובלת: מצד אחד, גורמת האינפלציה לשקיעה בביקוש השכירים לסחורות צריכה המוניות; מצד שני, פורח השוק של סחורות המותרות.

תהליך הסטגפלציה מתואר אצל אלכסנדר בדרך הבאה: אינפלציה גורמת לעודף ביקוש של קפיטליסטים. בעקבותיו מתחולל גידול מהיר בסקטור הסחורות האקסקלוסיבי. מאחר ששערי הרווח נוטים להשתוות במשק - הפירמות שמייצרות בעבור הסקטור ההמוני מעלות מחירים. הן עושות זאת כדי לפצות את עצמן על הפסד ההכנסות נוכח הביקוש היורד של השכירים. צעד זה מוריד עוד יותר את יכולת הצריכה של השכירים.

התוצאה כפולה: מצד אחד שוררת במשק אינפלציה כללית, וגדל הביקוש בסקטור הסחורות האקסקלוסיביות. מצד שני, בשל אי הסימטריה בין שני הסקטורים, העליה בביקוש של סחורות המותרות אינה יכולה לקזז מהירידה בביקוש, ומעודפי כושר הייצור בסקטור הסחורות ההמוניות. רמת האבטלה הכללית עולה, והמשק בכללותו שרוי במיתון.

המסקנה של אלכסנדר פשוטה: מדיניות של 'ריסון שכר' לא מובילה לבלימת אינפלציה אלא דווקא לעליה באינפלציה.

התיאוריה של אלכסנדר חשובה ביותר; לראשונה בישראל, מוצג קשר כלשהו בין מוסד השוק ובין המוסדות החברתיים. במודלים הקונבנציונליים, השוק נתפס ככוח חופשי ודינמי, המבוסס על חתירה לתועלת ויעילות בייצור; לעומת זאת, המוסדות החברתיים, השכירים ובעיקר השירותים הציבוריים ושאר הארגונים

מה הופך את בעלי המניות של תאגיד הנפט 'אקסון' לתעשיינים? ומדוע אותם בעלי מניות של פירמות העוסקות במכירה ובקניה של מניות אגרות חוב - כולל מניות של 'אקסון' - מוגדרים 'פיננסיים'?

זה כבר נשמע כמו הסבר אפוקליפטי, המסמך את גורל העולם לתוצאות מחזורי המלחמות של בני-אור התעשיינים בבני-חושך פיננסיים.

כל הון הוא במהותו הכרוז על בעלות ואין בו דבר 'יצרני'. מאז צמיחת מוסד הפירמה [חברה בע"מ] הפך ההון לגודל פיננסי בלבד - יחידה כמותית במבנה פוליטי של יחסי בעלות. ערכם של כל סוגי ההון נקבע על פי זרם ההכנסה העתידי. הציפיות להכנסות נקבעות על פי הערכת הכוח המוסדי היחסי של יחידת ההון הזאת, במדינה ובעולם. אין הבדל במשמעות כשמדובר בהכרות בעלות או בתביעה לרווח עתידי שבאה מ'בנק', 'תעשייה', או 'שירותים'.

הדרך היחידה להסביר את 'משטר הקיפאון הבנקאי' של אלכסנדר היא להציגו כקואליציה של בנקאים ערמומיים ושל פוליטיקאים טיפשים או מושחתים שנוצרה באופן סימולטני במדינות המערב. זה כבר נשמע כמו הסבר אפוקליפטי, המסמך את גורל העולם לתוצאות מחזורי המלחמות של בני-אור התעשיינים בבני-חושך פיננסיים. ואכן, אסתר אלכסנדר התחברה ל'חוג וגנר' בסמינר אורנים שם נהוג לקרוא באותות אלה את פשרו של העולם.

העובדות לצערנו אינן מתיישבות עם הסבר זה. הריבית הריאלית למשל נקבעה על פי תכתיבי שיעור הרווח הדיפרנציאלי [כלומר מידת הרווח ביחס לרווחיות של גורם אחר ולא הרווח לכשעצמו] של 'הכלכלה הגדולה' בכללותה, ולא בהתאם לרצונם הרע של בנקאים ופוליטיקאים שהתייצבו כנגד 'תעשיינים' ו'יצרנים'.

טענה מרכזית של אלכסנדר היא, שניתן לשמור על צמיחה כלכלית ואינפלציה נמוכה אם הממשלה תשבור את כוחם של הבנקאים. לטענתה, 'ירידה בכוחם של הבנקאים תביא להקטנת הריבית הריאלית ותעלה את הרווחים ה'יצרניים' ואת כוח הקניה של השכיה.

והנה זה בדיוק התהליך שקרה בעשור האחרון: האינפלציה ירדה, הצמיחה גדלה, הריבית הריאלית ירדה ועימה המרווחים הבנקאיים. אלא שכל זאת אירע תוך כדי מעורבותה של הממשלה ותוך כדי עליה מתמדת בכוחו של 'ההון הפיננסי'. בעשור האחרון היינו עדים לעליה חסרת תקדים של מחיר ניירות-הערך בבורסה; צומצם הגרעון הממשלתי; נשחקו השירותים הציבוריים; נעלמו האיגודים המקצועיים; ובעיקר, החריפה החלוקה - מחדש של ההכנסות לרעת השכר מסתבר שתהליך הצבר ההון אינו תלוי ברווחי הבנקים: ניתן להרוויח היטב בתהליכי הצבר אכזריים אחרים, הכוללים חלוקת הכנסות מקוטבת גם ללא אינפלציה. הסיבות לסטגפלציה בישראל לא היו נעוצות בתאווה הרווח האינפלציוני של הבנקאים - אלא היו חלק מקונטקסט רחב ביותר של תהליך ההצבר הקפיטליסטי.

הלא עסקיים, נתפשים ככוח בולם. הם בולמים את כוחות השוק שהם המנוע היחיד לצמיחה. אסתר אלכסנדר מציגה מודל המבוסס על הנחות ניאור-קלאסיות, אולם מסקנותיו הפוכות: במודל שלה 'היזמים', באמצעות רווחיהם, מחוללים דווקא ירידה בתפוקה הכללית במשק - ודווקא בגלל תאווה הבריאה לרווח.

הביקורת

עם זאת, ההסבר של אלכסנדר לסטגפלציה הוא חלקי ביותר. הוא סובל מפגמים שאופייניים לדרך החשיבה המקרו-כלכלית - גם אם מוסיפים לה יסודות הומניים (או 'חברתיים', כפי שמכנים זאת בישראל). כמו בתמונת העולם הקיינסיאנית כך גם במודל של אלכסנדר, יש הפרדה בין 'כלכלה' המתנהלת על ידי היצע וביקוש, ובין 'פוליטיקה' או 'ממשלה' שהיא גוף נייטרלי ואוטונומי. בגלל אופייה העל-מעמדי כביכול, הממשלה אמורה 'להתערב' מבחון בפעילות השוק, לטובת כלל האזרחים, כדי לפתור 'בעיות חברתיות'.

כמו רוב המודלים הקיינסיאנים, זהו מודל 'מעשי' המיועד ל'קובעי מדיניות'. המודל טוען שברגע שמתחילה אינפלציה יורד השכר ונוצרת סטגפלציה. על פי אותו הגיון יוצא כי הדבר היחיד שיכול לבלום אותה הוא מדיניות ממשלתית נכונה: מיסוי רווחים והצמדת שכר למחירים. מאחורי המודל הזה קיימים הסברים כלליים על 'טבע' המשטר הקפיטליסטי. הנחת היסוד היא, שמשקים קפיטליסטיים 'מבוגרים' נוטים באופן בלתי נמנע לגלוש לסטגפלציה (אלכסנדר, עמ' 104).

הטבע הזה של הקפיטליזם נעוץ בעליית כוחו של 'ההון הפיננסי' על חשבון 'ההון היצרני'. על פי אותו הגיון מסבירה אלכסנדר את התפתחות האינפלציה: זו נוצרה עקב השלטת 'משטר הקיפאון של הרווח המכסימלי' על ידי הבנקים. אלו הלכו והשתלטו פוליטית על הממשלות במדינות המפותחות והשיתו מדיניות מוניטריסטית (אלכסנדר, עמ' 133).

תיאור זה סובל מבעיות תיאורטיות ואמפיריות. כפי שהראינו בפרק ב' של ספרנו, האבחנה בין 'הון תעשייתי' לבין 'הון פיננסי' מטעה. מבחינה אמפירית אין מי שיכול להסביר מדוע רווח אחד נחשב ליצרני ורווח אחר לטפילי: מה הופך את בעלי המניות של תאגיד הנפט 'אקסון' לתעשיינים? ומדוע אותם בעלי מניות של פירמות העוסקות במכירה ובקניה של מניות אגרות חוב - כולל מניות של 'אקסון' - מוגדרים 'פיננסיים'?

